

Słowo wstępne

W roku akademickim 2022/2023 odbył się w Kolegium Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego cykl spotkań seminaryjnych w ramach projektu „Chrześcijaństwo w kulturze doby wczesnonowożytnej. Wybrane zagadnienia”. Seminarium usytuowane w Pracowni „Humanizm. Hermeneutyka wartości” było oparte na zrealizowanych w ubiegłych latach projektach naukowych, opublikowanych w wielotomowych seriach syntez monograficznych: „Humanizm w kulturze polskiej. Idee, nurty, paradygmaty humanistyczne w kulturze polskiej” (2008–2011) oraz „Kultura I Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości” (2015–2017). Nowe horyzonty poznawcze wyznaczyli zaproszeni do wygłoszenia wykładów badacze z Uniwersytetu Warszawskiego oraz innych uczelni krajowych i zagranicznych: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Opolskiego, a także z rzymskich Angelicum i Archivum Societatis Iesu. Wśród nich teologowie, historycy literatury, sztuki, muzyki, teatru i widowisk; znawcy starożytności chrześcijańskiej, średniowiecza, humanistycznego renesansu i okresu porenesansowego oraz (w pewnym zakresie) XVIII i XIX wieku. Organizatorzy składają im podziękowania za przyjęcie zaproszenia. Pragną też podziękować Profesorowi Jerzemu Axerowi. Dzięki jego przychylności i wsparciu Fundacji „Instytut Artes Liberales” seminarium mogło zostać przeprowadzone.

Utrwalone w przedstawianym tomie seminarium nie miało charakteru monograficznego, lecz obejmowało panoramę zjawisk pochodzących z różnych obszarów kultury chrześcijańskiej i wyznaczających odrębne perspektywy. Różnorodność tematyczna wynikała z zamiaru ukazania indywidualnych studiów prowadzonych aktualnie lub ogłoszonych już przez uczonych starszego i młodszego pokolenia oraz demonstracji ich warsztatu i metodologii. Warto zaznaczyć, że tom zawiera także sześć wystąpień ówczesnych doktorantów (Agaty Starownik, Tadeusza Rubika i Michała Sołtysika) oraz studentów (Matyldy Paszkiewicz i Michała Goworowskiego). Publikacja debiutów jest znakiem dydaktycznego charakteru seminarium i wyrazem międzypokoleniowej wspólnoty jego uczestników. Wykłady i referaty były poddane dyskusji, która jest ważną częścią zebranych tu materiałów.

Refleksja nad wybranymi zagadnieniami kultury europejskiej i polskiej skupiała się wokół wątków reprezentatywnych dla badanych okresów kultury chrześcijańskiej. Tematem najistotniejszym i niezmiennie aktualnym pozostawała Biblia jako źródło wiary i doktryny chrześcijańskiej. W dobie Ojców

Kościół na pierwszy plan wysuwały się spotkania antyku grecko-rzymskiego z młodym chrześcijaństwem, usytuowane między *translatio studii* a sporną konfrontacją ze światem pogańskim. Relacje z tradycją starożytną nie traciły oczywiste wyrazistości i siły sprawczej w dobie wczesnonowożytnej.

Blisko połowa poruszanych na seminarium problemów dotyczyła kultury Rzeczypospolitej. Zwracano uwagę, że chrześcijaństwo polskie, rozwijające się na łonie Kościoła powszechnego, zyskiwało już w okresie przedtrydenckim cechy charakterystyczne, wśród których dominował kult Najświętszej Maryi Panny, rozkwitający bujnie w kolejnych stuleciach. Ostatnie dekady wieku XV i stulecie XVI przyniosły inspiracje humanizmu renesansowego, który naturalizował się i wzrastał na gruncie w pełni żywotnej tradycji średniowiecznej. Przykładem akulturacji nowoczesnego humanizmu chrześcijańskiego w jego wersjach zaalpejskiej (erazmiańskiej) oraz włoskiej (głównie padewskiej) jest twórczość Jana Kochanowskiego, z koronnym *Psałterzem Dawidowym*. W ślad za humanistyczną przemianą kultury pojawił się w epoce jagiellońskiej protestantyzm, którego burzliwe interakcje z chrześcijaństwem rzymskim znalazły odzwierciedlenie w przekładach Biblii na język polski.

W XVI stuleciu zaznaczyły się w Europie, a także w Rzeczypospolitej nowe nurty duchowości – szczególnie wyraziście karmelitański i ignacjański. Największe zdolności adaptacyjne okazała formacja jezuicka, wchodząc w alians z barokowym sarmatyzmem. Kultura zwana sarmacką zachowywała łączność z wypracowanym podczas Soboru Trydenckiego projektem rekolicyzacji, a po osiągnięciu celu stworzyła nowe formy religijności powszechnej, o silnym kolorycie rodzimym, przejawiającym się w wybujałej wyobraźni eschatologicznej i oryginalnych rytuałach funeralnych. Wieloetniczna i wielowyznaniowa struktura państwa polsko-litewskiego, a ponadto prestiż polityczny i kulturowy Rzeczypospolitej znalazły wyraz w konfrontacjach Wschodu i Zachodu, brzemiennych w skutki historyczne.

Spotkania finalizujące roczny cykl seminaryjny były poświęcone formowaniu się nowożytnej kultury intelektualnej i nowożytnego paradygmatu nauki oraz tendencjom kontestującym wiarę i moralność chrześcijańską: sceptycyzmowi i libertynizmowi. Ostatnim ogniwem refleksji nad chrześcijaństwem polskim był obraz Wilna współczesnego Mickiewiczowi, odzwierciedlający dziedzictwo duchowe Pierwszej Rzeczypospolitej.

Zamiar opublikowania materiałów seminaryjnych wynikał z przekonania, że debaty z udziałem znawców kultury europejskiej i polskiej zyskują szczególnie walor interdyscyplinarny. Demonstrują rezultaty badań nad tekstami kultury odmiennymi od siebie chronologicznie i przedmiotowo, lecz wyrażającymi z jednego płnia ideowego. W tej perspektywie poznawczej objawiają ponadhistoryczną jedność kultury europejskiej, podejmującej przez stulecia

trud interpretacji i reinterpretacji prawd biblijnych. Uświadamiają też niewyczerpane bogactwa twórcze wspólnej Europy oraz kultury polskiej jako jej organicznego elementu.

Nie tylko jednak retrospekcja historycznokulturowa, ale także взгляд na współczesność motywował opracowanie tej publikacji. Problemy rozważane na seminarium są przedmiotem sporów prowadzonych w przestrzeni publicznej – i w tej sferze nieraz podlegają redukcji lub ideologizacji, co zaciera, a nawet zniekształca ich obraz historyczny oraz pomniejsza wartość dziedzictwa. Biorąc to pod uwagę, prowadzący obrady starali się animować dyskusję. Została ona utrwalona w tomie *in statu nascendi*, z zachowaniem przedstawianych poglądów, również tych, które mogą być uznane za kontrowersyjne. Transkrypcje nagrań były autoryzowane, a następnie poddane redakcji językowej i weryfikacji merytorycznej w takim stopniu, by nie straciły cech spontanicznej wymiany myśli.

Redaktorki tomu składają serdeczne podziękowania Recenzentkom: paniom profesor Agnieszce Dziubie i Annie Kapuścińskiej-Jawarze oraz Redaktorom: magister Małgorzacie M. Przybyszewskiej i doktorowi Kamilowi Dźwinielowi. Dzięki ich erudycji i zaangażowaniu tom zyskał doskonalszą postać.

Alina Nowicka-Jeżowa